

G. Komoróczy Emőke

„Az írás gyönyörű gyötrelém”

(Utassy József költészetéről)

„Énekijesztő korban” élt, él Utassy József, ahogy *Bábutok búbján* című versében írja. A testvérgyilkos „Káin-ivadékok” XX. századi, illetve „ezredfordulós” poklában „ártatlan kárhozott”-ként pörkölődött majd’ félévszázadon át, pörkölődik még ma is, hatvanöt évesen. 1969-ben az *Elérhetetlen Föld* című antológiában megjelent *Zúg március* című verse hatalmas /politikai/ vihart kavart körülötte; s bár még ebben az évben napvilágot látott *Tüzem, lobogóm* című kötete (amelyben ugyancsak szerepelt e vers), utána hosszú éveken át kellett szilenciummal vezekelnie. Hiszen a korban szokatlan hangerővel, „petőfies” bátorsággal harsogta bele a Kádár-korszak mocsaras-pocsolyás állóvizébe: „Én szemfedőlapod lerántom: / kelj föl és járj, Petőfi Sándor! //...// Szedd össze csontjaid, barátom: / lopnak a bőség kosarából, / a jognak asztalánál lopnak, / népek nevében! S te halott vagy? // Holnap a szellem napvilágát / roppantják ránk a hétszer gyávák. // Talpra, Petőfi, sírodat rázom: / szólj még egyszer a szabadságról!”

A Nagy László szellemsugárzásának fényében, az ő elismerő támogatásával induló poéta a hetvenes évek elején máris új kötettel jelentkezik (*Csillagok árvája*), amelyet éveken át „fektetnek”, s csak 1977-ben jelenhet meg. A megalázó elutasítottságba az önérzetes és szangvinikus alkutú költő a szó szoros értelmében belerokkan; majd lassan-keservesen felgyógyulván, pokolbéli gyötrelmeinek történetét újabb kötetben tárja a nyilvánosság elé (*Pokolból jövet*, 1981). A korai versek világot felgyújtó lobogása ekkorra már csöndesen izzó parázssá hamvadt. Utassy nem hisz többé a poézis társadalmat formáló hatalmában; a „kihúlt, merevedett, abroncs világegyetem” széttörhetetlen páncélként fogja körül: „húsom, akár a bronz, ragyog, / s ifjan emberré borzadok” (*Piros pánt rajtam*).

„Márciusi gyermek” lévén (sz. 1941. márc. 23.), a mindig meg-megújuló Természet fiaként elementáris erővel hitt saját legyőzhetetlenségében, „a gyönyörű gyökerek” diadalában (*Felső fák erejére, Mese születésnapomról*). Költői szótárában a március mindenkor a kirobbanó élet szinonimája (mint ahogy Tóth Árpádnál a „rügyek, szerelmek, forradalmak” évadja). „Kitört a fák forradalma!” – ujjong fel már egészen fiatalon: „Március! Március! Március! / Lángok a barackfa-ágon! / Láng, lobogó lila láng! Fiúk, / dobjuk rá a nagykabátom! // Március, gyönyörű március! / Szeretlek százezer éve! / Ki merne utadba állni?! Fuss! / Március, szerelmem: érz be!” (*Hurrá!*). Vidám-pattogó ritmusa rögtön szárnyára emelte ezt a verset is; megzenésítették, s a hetvenes években a *Zúg márciussal* együtt országszerte szavalták – énekelték. Költőnknek azonban csakhamar rá kellett döbennie: nálunk, hazai tájon, a tavasz virágait gyorsan elpusztítja a perzselő nyár, majd a kopár ősz. „Őszt pillantó szőlőszemek. / Fél a levél: postás szelek / hordják szét az idézést. / Járőr

felhők hangoskodnak. / Tele a kert véresre vert / paradicsommal, virággal. // Rózsafák, kötelek, karók. / Trombita – tulipán – roncsok. / Petúnia-tárogatók (1951... a vers címe, de – mutatis-mutandis – az '56 utáni években kialakult állapotokra, sőt minden levert forradalmunkra is vonatkoztatható, amire egyértelműen utal két sora: „Micsoda forradalom, hit / micsoda március volt itt!”). A hivatalos tavasz-ünnepek („forradalmi ifjúsági napok”, május 1-i felvonulások és a többiek) egyre inkább viszolygással töltik el: „Lézengek itt, a Nagy Szavak Körútján. / Surrog a szél, szikrásodik hajamtól. / Ünnepe van ma, / május, / térzene, piros pad. / A park összes petúniája harsog. //...// Csak ácsorgok a Nagy Szavak körútján! / A kirakat csörren tekintetemtől. / Az árak bércein el-eltűnődöm. / Belátni onnan múltam és jövődöm” (A Nagy Szavak körútján). A nyárutó is lehangoló: „Sárga és piros pánik a szélben, / lombvisszavonulás úton – útfélen. // Besúgó nádas. Címerárulás. / Gúlába gyávu a kukoricás. // Hova hamvad a nyár, a hajdani forró? / Lefejezve, ím, egy ezred napraforgó” (*Hanyatlásvégi nyár*). S igen korán beköszönt újra az ősz (*Fán maradt levelek, Szüret után, Őszelő, Ősz fa, Őszvilág* stb.). Végül arat a tél (*Hó hull, Jégvirág* stb.). Ahogy Nagy László *Vértanú arabs kancája* dermedten, roskadozva hág föl a hófödte, jeges hegygerincre – úgy didereg a fagyban rokon lelkű ifjabb pályatársa: „Hangulataim hegyvonulatát hatalmas hó födi”. De benne még nem hűlt ki egészen a remény: „E tájon tetszhalott tűzhányók élnek” (*Azok a jegenyék*).

Poétánk az egyre rafináltabb és áttekinthetetlenül alattomos közéleti viszonyok közepette mind magányosabbnak, „árvábnak” érzi magát (a szó konkrét és átvitt értelmében; hiszen apját 1943-ban elnyelte a Don-kanyar, hazájában pedig a számkivetettek - kiebrudaltak között a helye). E kettős indíttatású, világűri árvaságot fogalmazza meg *Kit koldus hazámnak hívok* című versében: „Anyámnak hősi halott a párja, / méhe a szerelem hullaháza. //...// Megszült hát engem: forradalmat. / De nekem minden bordám kardlap. // S anyám - kit koldus hazámnak hívok / mert a megváltó krajcár hiányzik: / kiül a gazdag világ sarkára, / s homlokán sorsom harmonikázik”.

*

Utassy lírájára kezdettől fogva jellemző az allegorikus beszédmód. A természeti elemek, jelenségek „fedezékében” – többértelmű utalásos jelrendszerbe burkoltan – vall koráról, az emberi világban szerzett tapasztalatairól, saját kálváriájáról. Korán fel kellett ismernie: a „puha diktatúra” korszakában „életveszélyes” a nyílt, egyértelmű szó! Ugyanakkor költői alkata is a hagyományosabb, természeti fogantatású lírához vonzotta, amelynek szimbolikája az emberélet fázisait, a lélek benső rezdüléseit fejezi ki. Áradó költőisége sodrásában érzelmi-indulati többletet kapnak a mindennapos jelenségek, események. Az évszakok ritmusa, a folyton változó táj hangulati sugallata adekvát keretet kínál a társadalmi szintér, s benne az ember „színeváltozásai” szuggesztív megjelenítéséhez, a tavaszodó reményektől a télbe hajló elkomorulásig. A tudattartalmak benső mozgása vetítődik ki a tájra, a költő pszichés disszonanciája, avagy éppen harmóniája sugárzik a természetből is. Míg Petőfi számára az ősz pl. meghitt melankóliával telítődött, Utassy-nál kezdettől fogva a tavaszi

remények kegyetlen eltiprója: „sisakból makk, emberfej pottyán. / Hitfogyatkozás játszik napommal”. De ő dacosan szembeszegül a „júdás idő” maga-megadásra kényszerítő hatalmával: „Fogadna fiának is, ha élve / törhet az Idő kerekébe. // De alku nincs! Hát hosszú hajammal / sópreti avar forradalmam. // Süvíts, süketüts Hatalmi Lárma, / véníts Hetvenhét Tornyodba zárva: // ellened én, ember az őszben, / immár halálíg levetkőztem” (*Ember az őszben*).

Ez a konok őszinteség, minden konvencióval leszámoló „meztelenség” – amely védtelességet, kiszolgáltatottságot is jelent – lesz alapattitűdje. Több versében is vissza-visszatérő motívum, hol valós, hol átvitt értelemben. Különösképpen gyakori összeomlása idején, amikor is így jellemzi önmagát: „Meztelen, mint Jézus. / Nagy szeme lobbanékony. / Harminchárom éves. / Agyát öli a téboly” (*Az ég alatt*). S mert tisztában van vele, mennyire sebezhető, a világ ellen védőpajzsul a szerelmet (mint megtartó erőt) emeli maga elé, amit ugyanolyan lángolva él meg, mint életküzdelmét.

Korai szerelmes verseit fényragyogás, tavaszló öröm hatja át: „Lobog tulipán szoknyád, / leng liliomláng sálad, / szikrás szél fúj s lobot vet / hajad is: csupa láng vagy!” (*Tűzem, lobogóm*). Lázás dalai hősnője, kinek szerelmét kéri (*Szeress engem, Horváth Erzsé!*), társa marad egy életen át (*A szerelem szélén, Illegális nászéjszaka, Szerelmemhajnal, Fákát alatt a szél, Csönddel cserepezve, Hegyi legelőn, Abortusz után, Végtelenül, Kikiáltó* stb.). A családalapítás nehézségei, a lakástalanság-nincstelenség, a pályakezdés gondjai (az ELTE magyar–népművelés szakán 1967-ben szerzett diplomájával költőnk egy zuglói szakmunkásképző otthonban öt éven át nevelőtanár), a szigorodó „aczélos” kultúrpolitika – s megalkuvásra képtelen természete! – lehetetlenné teszi, hogy „csillagsugár-pályája” felíveljen. Néhány évi albérletezés után aztán – mint nemzedéktársaik többsége – végre otthonra találnak (*Van egy világ*), s örömmel várt fiuk is megszületik (*Derengők, Az én kicsi fiam*).

De a pártállami viszonyok, a hetvenes évek elején-derekein /ismét/ megkeményedő szellemi diktatúra, kötetének visszatartása egyre mélyebb búskomorságba sodorja. „1972 augusztusában teljesen magamra maradtam tollammal” – írja 1981-es kötete (*Pokolból jövet*) fülszövegében. Ekkorra már felismerte: az alkatához leginkább illő, ösztönösen felvállalt „prométheuszi” lírának nincs helye korunkban; az „égi láng” lehozása a földre az „istenek” (hatalmi emberek) szemében (ma is) súlyos bűnnek számít. Őt is kopár sziklához láncolták, mint mítoszi elődjét, s a máját tépő döngkeselyűk ellen nincs módja védekezni. *Csillagra zárt egék alatt* című költeményét a megkínzott titánnak ajánlja (*In memoriam Promethei*), sejtven már, hogy végzetét ő sem kerülheti el: „Halál varjai, holló-nagy pernyék / riognak rólunk a csillagokhoz. / Hallod ezt az ősz, Kaukázus?! / Károgva károg rám a kozmosz”.

„Váteszi” önmagát, a szereptudatot, amelyre alkata, sorsa predesztinálta, mégsem adja fel. Így lassanként “tudathasadásos” szituációba kerül: ha az marad aki, költőként ellehetetlenül; ha pedig megtagadja önmagát, bensőleg vállalt értékeit, kiürül, megsemmisül. Számára az ének – etikai helytállás; bármennyire drámai helyzetekbe sodorja is őt. Inkább

vállalja hát a „keresztre-feszülést”, de nem alkuszik, álarcot nem ölt. Ő is Illés próféta népéhez tartozik – Ady nyomán: „Ítélni engem eljön az Idő! / hajam, szakállam méterre kinő, / körmeim alól hús Hold jön föl, / nagy fényben áll fölém a Göncöl, / nem szekér: Égig-Emelő-Daru! / s fölmarkol majd a sírgödörből” (*Mert nagyon sújt és szeret*).

Társaival, a *Kilencekkel* együtt nonkonformista marad. Sorsuk szimbolikus kifejezőjének a „szarvassá változott fiúk” balladáját érzi, s (Bartók *Cantata profanaja* és Juhász Ferenc híressé vált költeménye – *A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából* – valamint Szervátiusz Jenő gyönyörű szobra nyomán) versbe formázza magukat: „Kilencen, akár a szarvasok, kilencen. // Magunkra riadva, patánkra maradv / énekjesztő lett beszédünk is, zagyva. // Házunkból kimartan, hazánkából kiverten, / agancsunk boronál csak a kék hidegben”. Fejük felett „veresedik a bárd”, ők mégsem riadnak vissza, sőt, körük egyre bővül („Kilencen? Kilencszázkilencvenkilencen!”), s daccal, egybehangzóan kiáltják: „Nem iszunk csatákra csendülő pohárból! / csak tiszta forrásból! / csak tiszta forrásból” (*Akár a szarvasok*). E nemzedéknek, s általában: a tiszta forrásra szomjazóknak igen mostoha sors jutott a „létező szocializmus”-ban; minden eszközzel megalkuvásra, a körülményekhez való elvtelen alkalmazkodásra akarták kényszeríteni, s aki ellenszegült, azt megfosztották a hatni-tudás lehetőségétől (pl. nem publikálhatott). Egy későbbi kis bökversében költőnk tréfásan így jellemzi önmagukat: „Különcök a / Kilencek? // Hüek, mint a kivert eb!” (*Kilencek*).

A személyiség autonómiájának kiküzdéséhez, megőrzéséhez kemény idegerő kell – s Utassy ereje fogytán. Bár önfeláldozó, gondoskodó felesége s kisfia biztos érzelmi hátteret jelent számára, feje körül mégis összecsapnak a lángok. Támadások közepette, önnön elsődleges értékvilágához ragaszkodva, emberfeletti erőfeszítéssel próbál úrrá lenni súlyos benső válságán (*Holtpont, Sötétedem, Félek már, Aki maga elé mered, Halálraváltan* stb.). De egyre kevésbé sikerül: „Elhagyott minden. / Isten se pártol. / Száműzetett az / ének a számról. / Sisakos tollam bebábozódik. / Nincs dal! Az ember / csak átkozódik!” (*Daltalanul*).

„Szenvedéstörténete” épp a „krisztusi kor”-ban kezdődik, s mintegy öt éven át égyötrődik-forgolódik lelki gyehennája tüzében (amiről *Pokolból jövet* című kötete tanúskodik). Többször megkísérti az öngyilkosság gondolata, de erős életösztöne megmenti: „Öcsontságod ezért / meglehet, hogy átkoz, / ám jogom van, jogom: / a természetes halálhoz” (*Halál Úr!*). Rokonnak érzett költőelődai segítik az életben való megkapaszkodásban (*Potomság* – Petőfi utolsó szavára; *Búcsú* – Kormos Istvántól; *A mélységekből* – Kondor Bélának; Nagy Lászlóhoz egy gyönyörű költemény szól - *Ifjúság mint sólyommadár*, s egy kereszt-alakú képvers: *Itt nyugszik Nagy László*). Aztán felállítja a saját keresztjét is: *Az én kereszttem* – ÍRNI (az INRI helyett). Mikor végre kiszabadul „poklából”, nagyjából gyógyultan, de továbbra is keresztjét cipelve (tudván, hogy tökéletesen egészséges már soha nem lesz!) – köszönő verssel búcsúzik orvosaitól (akiket név szerint felsorol ajánlásában): „Harmincnyolc évgyűrű / arany tüze őrjít, / pántolódik homlokomra / a negyvenedik már.

//...// Jövök a pokolból. / immáron öt éve / úgy járok én oda, / mintha / otthonomba mennék. / Otthonomba, végleg / tébolydába zárva: / ments meg engem, ifúságom, / te egyetlen árva” (*Pokolból jövet*).

Tudja, érzi: csakis a dalnak köszönheti, ha megmenekül. A dalnak, amely legkeserve-sebb lelki magányában sem hagyta el, s amely tiszta rendezettségével, a világegyetem harmóniáját leképező ritmusával segíti a belső Rend megteremtésében. Ugyanakkor mégis „tömlöc” számára a vers /is/, miként a világ – abba zártan élhet csupán, holott az áramló – áradó életre vágyik; „látomásoktól gyötörtén” él (*Uramisten*). *Szélkiáltó* című gyönyörű kompozíciója (amelyet a *Kormorán* együttes megzenésítésében ugyan-csak hamar szárnyára kapott a hírnév) egy magányba zárt lélek sikolya, sóvár vágya az oltalmazó közösség védőgyűrűje után. Költészettechnikailag is egyik legartisztikusabb alkotása: fegyelmezett, ismétlésekre, – ellentétezesekre épülő tiszta szerkezete, a szöveg eredendően zenei ritmikája felfokozza – megsokszorozza a mások felé nyitódni vágyó ember segélykiáltását. A keretversszak („Jaj, ne hagyjatok magamra, / jaj, ne hagyjatok magamra, / ne száműzzetek a dalba, / ne száműzzetek a dalba: / jaj, ne hagyjatok ma-gamra!”) személyes könyörgés; a két közbülső strófa viszont – általános érvénnyel – az alkotót a közösségtől elválasztó távolság egyszerre fojtó és felemelő érzését sugallja: „Furcsa tömlöc ám az ének, /.../ rabja vagy, de mégse véd meg /...// Engemet ha árván hagytok, / ti is egyedül maradtok”. A gondolatritmus, a sorok inverziója, variálása is a zeneiséget fokozza, s felerősíti bennünk a felismerést: költőnk igazi otthona valóban a dal. Kiss Benedekhez – a *Kilencek* köréből hozzá talán legközelebb álló poétához – írt egyik korai versében is a költészetnek erre a varázshatalmára utal: „mindeneknek fölötté már / csendül a csönd, szabad a száj, / s mérni mérhetetlenséget, / nem marad más, csak az ének: / ki csillagról csillagra száll, / ki csillagról csillagra száll” (*Száll az ének*).

A közösségi líra egy sajátos változatát teremti meg Utassy ezekben a verseiben: legmélyebb *személyes* élményeit emeli „közös emberi” szintre; a magánnyal és elhagyatottságérzettel viaskodva, a mélytudat legbenső tartalmait nyíltan feltárva szembesít bennünket egzisz-tenciális problémáinkkal, lehetővé a személyiség gyökereit.

Ugyanakkor ironikusan kezeli a korban elvárt („támogatott”) ’közösségi’, kötelezően ’op-timista’ költészetet. *Hungária kávéház* című – későbbi (1988-as) – kötetében bökverseit gyűjti egybe. Kesernyésen jegyzi meg: „E kávéházban, hol járvány az ihlet, /.../ egy szék, egy asztal engem is megillet” (*Székfoglaló*). *Két idézettel* érzékelteti, mennyire nyomasztóan nehezedik rá kis hazája szellemi igénytelensége: „ez az ország létezőm tere” / „hogy nézni is tereh”. S az *Irodalmi élet?* – „Istenülnek a piacon / Pegazus-lócsiszárok, / s öltre mennek – ó, kis haszon! – / a bajnok és a bájnok: / mert szent a nagy középszer / mert szent a rongy középszer”. A vérbeli költőnek nincs – és nem is lehet! – köztük helye: „Suhoghatsz, / Pe-gazus, / ügethatsz: / dárda áll / mindenütt / szügyedhez!” (*Korkép*). *Középszery Kázmér* itt az irodalom hőse; s miközben a valódi tehetségek gyógyszerre kárhóztatva tengődnek, a jelentéktelen senkik csakúgy ontják a silányabbnál silányabb verseket (*Ellenpont*). Ő, ha

akarna, se tudna a kor elvárásaihoz igazodni: „mióta úgy akarok írni, mint más, / nem megy az írás!” (*Tanulság*). Így hát nem csoda, ha – ’rebellis’ hangütésével – útjában van a sok farizeus ’írástudó’-nak: „Vásár ez a világ, / vennék már irhámát: / de az nem eladó! // Viszik hát: irkámát!” (*Nem eladó!*). Aki fejfel kimagaslik a sok nyüzsgő-mozgó-törtető álköltő közül, arra lecsap a cenzúra: „Ha égig érő / fán raksz is fészket: / királysasokkal, / döngkeselyűkkel / köröztetnek itt, / szerelmem: ének!” (*Szerelmem, ének!*). A tiszta, egyértelmű szó „gyanús” ezen a tájon, így hát „júdások” raja kíséri őt /is/: „Júdás, engem ne csókolj meg, / nyáladdal ne csúfítsd arcom. / Fölösleges! Mint a rossz pénzt, / úgy ismer Pilátus. / Pardon!” (*Intelem*). Számára a költészet – maga az Élet. „Ma sem csináltam semmit: / csak éltem ezt a verset. / Ez okozott örömet, gyötrelmet, / keservet. // Mert a verset nem írják: / a verset élve élők! / Ezért időtlenül a szó, / és fénylik, / fénylik, / fénylik” (*Csak éltem*). S bármennyit szenvedett is, bármennyi gyötretésben volt is része – a „petőfies” indulás alap-értékeit nem adja fel: „Maradjatok örökre velem: / Mindenség! / Szabadság! / Szerelmem!” (*Az utolsó szó jogán*).

*

De mit tehet a költő, ha szabadságvágyának, szókimondó bátorságának nem kedvez a kor? Végül megrendül önbizalma, saját személyiségerejébe vetett hite. „Poklából” szabadulván, Utassy a tudatalatti mélyvilágába száműzött traumatikus élményeit kíméletlen önszemlélettel tárja fel. Az allegorikus természetlírát felváltja az analitikus metódus; erre vonatkozóan több József Attila-utalást is találunk a versekben. Költőnk oknyomozó kíváncsisággal hatol a múltba, kutatja származása forrásvidékét, kora-gyerekkora világát, próbálván kibogozni sorsa „gubancait”. 1984-ben megjelenő válogatott kötetében (*Júdás idő*) már egy ciklusnyi helyet kapnak pszichoanalitikus mélységű versei (*Bükkszenterzsébet*). Ezt egészíti ki – rendezi – alakítja életgyónássá további köteteiben (*Ragadozó föld*, 1987; *Keserves*, 1991; *Hol ifjúságom tűnt el*, 1992; majd összeomlásának krónikája, a 27 tételű *Kálvária-ének*, amely összegyűjtött költeményeinek – *Tüzek tüze*, 2001 – egyik fontos ciklusa lesz). A verseket összefüggő láncolatként olvasva, kibontakozik előttünk egy konzekvensen, kitérők nélkül végigjárt életút, amely /nála is/ már-már önfelszámoláshoz vezetett. Az egyensúlyát veszített, megbomlott psziché „játékainak” (képzeltetés – hallucináció – szorongás stb.) olyan pontos és hiteles képét kapjuk, mint kevés költőnkénél (József Attila után talán csak Petri Györgynél, Tóth Lászlónál). Poétánk mintegy „kívülről” figyel, szemléli önmagát, tudósít a benne zajló lelki folyamatokról. A szövegekből egyértelműen kiderül: az Apa-imago hiánya, költészetének elutasíthatósága, a „vateszi” megszólalásmód ellehetetlenülése, kompromisszumokra képtelen konok elszántsága együttesen vezettek feloldhatatlan belső válságához. Önmagával meghasonulva, kétségbeesésében az Úrhoz fordul: „Eleget éltem, Uram, / eleget. / Harminchárom éves vagyok, / mint glóriás gyermeked, / harminchárom éves. // Vállamra ormóttan keresztfa nehezül: / ballagok hozzád / a Koponyák hegyére. / Látod, nem kísér senki. //...// Hallgass meg hát, / Uram: ne riadj meg a daltól!” (a *Kálvária-ének* bevezető verse).

Ki is vagyok én? – teszi fel a kérdést maga-magának a költő. S az összefüggő lírai monológként ható versek folyamatában lassan feltárul, önmaga számára is tudatosodik az összeomlásához vezető út, egész addigi élettörténete.

Világrajövetelét – mint minden jelentős költőnk – fátumszerű „eleve elrendeltettség”-nek érzi: „A negyvenegy tavasz harmadik napján / megszült egy napraforgó arcú asszony, / hogy ebben az égkupolás alkotóház-világban / mutassam fel a szépet, a jót, / s mondjam ki bátran az igazságot” (1941. III. 23.). Bár Ózdon született, felnevelő faluja *Bükkszenterzsébet*, ahol anyai rokonsága élt, s ahol szülei szép kis házat építettek, hogy hármásban önálló életet kezdhessenek: „Kőműves napszámos / s ki tudja hány rokon / sűrög, segédkezik /.../ Én meg az árnyékban / alszom vagy leskelek, / hol anyám, hol apám / csókolja meg arcom” (*Ház épül*). Ám Utassy Vadász József, az ózdi vasgyár segédmunkása, csakhamar (1942 őszén) sas-behívót kap; s 1943 februárjában már jön is a frontról a „fekete levél”, egy dobozka kíséretében – benne néhány tárgyi emlék, fénykép, a halott ujjáról levágott karikagyűrű. A minszki hadikórházból egy katonaeorvos küldte el a kezei között meghalt katona utolsó üzenetét (*A fekete levél, Gyászdoboz*). Kiss Margit, a „faluszépe asszony” egész életében gyászolta urát, „szép arca tengerszemét” könnyek öntözték; fia szemében ő volt „a magány nagyasszonya” (*Akit a gyász felöltöztet, A magány nagyasszonya*). Huga s öccse így sohasem született költőnknek – hiányuk örökre égette lelkét (*Sirató*). Sokszor eltöprengett mostoha sorsán: mi lett volna, „ha Papa széttépi a behívót? / sőt: nemet mond, kiáltó nagy nemet?” De lelke mélyén tudja: akkor sem maradhatott volna életben. Kisgyerekként sokszor próbálta kiasni a földből a halottat; később hiánya egyre fojtogatóbban nehezedett szívére. „Bár tagjait a Don partján furulyává lötték, /.../ s a pásztor szél combjain sípol” – hangját a föld alól még most is hallja fia (*Szoknyát küldtél, Diófa, A föld alól is, Papa!* stb.). A fájdalom nem enyhült az évek teltével-múltával: „A hiányod éltet. / Kiülök a nagy hold alá, / virrasztok, fehérlek” (*Milyen egyszerű*). Mintha magába temette volna őt, s vele élne-halna: „Tudod-e, hogy túléltelek már, Te, Minszki Halott? / Ősök piros lombja pereg rám: / sétáló sírköved vagyok” (*Ahogy telnek*).

Gyermekkorra – félárva volta ellenére is – anyja s rokonsága jóvoltából meghitt családi légkörben telt. „*Gyermekkoromra mutató ujjam / repülőtere egy messzi nyárnak, / hová éberem, félig ájultan / az emlékeim visszajárnak*”. Anyja aggódó - féltő gondossággal nevelte (*Alkony emlék, Anyám vasal, Egyedül, Délutáni udvar, Malomudvar, Karácsonyfa* stb.). „Jókedvű rigók cimborája” volt ekkor még; „fülig maszatosan is vezér”. Nyáresteken „egy sereg liba élén”, mezítláb, diadallal jött haza, szemét a csillagos égre függesztve (*Sereg liba élén, Rezeda-álmom*). Alkonyatkor gyakorta gombászni, őzet lesni járt pajtásaival; forró nyári napokon a Tarna-patakban lubickoltak (*Őzek, Patakparton, Akácos*); ősszel együtt ballagtak iskolába (*Megyek iskolába, Ősök hírjaira* stb.). Az elemi szülőfalujában végezte, a felső tagozatot Tarnaleleszen, a gimnáziumot Egerben. Teljesnek, fénnel telinek érezte /ekkor még/ életét. (*Hadd szálljon az ének, Ahogy a torkomon kifér, Uramisten, Havak hatalma, Hóember, A kétszínű tél, Tombol a tavasz, Viharban* stb.). Sugárzó életre-

ményekkel, büszke magabiztossággal vágott neki az útnak; kamaszkorában már írogatott, ha nem is jelentek meg – a kor által elvárt „szabvány”-tól eltérő – versei. „Sisakos tolla” s a „sörényes gondolat” mint „szárnyas csikó” repítette magasba: „Már őrségváltásra sorakoztak lassan / az ötvenes évek, / mikor nekivágtam fényes tollammal a / szavak sűrűjének. /.../ Micsoda vágta volt, micsoda vágta!” (*Mikor nekivágtam...*). Ha haza-hazalátogat, még most is elfeledett-eltemetett képek sora bukkan fel tudatalattijából; visszaálmodja magát a múltba: „Hol ifjúságod tűnt el, / fekszel hanyatt a fűben. // Hatalmas fellegárnyban, / heversz az elmúlásban. // Villanydrót-kottahangok / a fecskék, vadgalambok. // Dúdolod őket halkán. / Suhanc vagy. Halhatatlan” (*Hol ifjúságod tűnt el...*).

Hogy lett ebből a bizalommal, reményekkel teli indulásból a „krisztusi kor” elértével keresztút? A *Kálvária-ének* cím nélküli, egymással összefüggő darabjaiban költőnk – utólagosan – hihetetlen racionális erővel, fegyelmezetten számba véve akkori élményeit, idézi fel összeomlásának történetét. Korántsem „privatizálja”; sokkal inkább általános érvényre: a korszak sok-sok „néma” (tapasztalatait megfogalmazni nem tudó) emberének traumái tárulnak fel e benső monológban. Így e műnek jóval önmagán túlmutató jelentősége van: pszichikai látélet mindazok gyötrelmeiről, akik a „puha diktatúra” szorítójában összeroppantak, mert képtelenek voltak elviselni a személyiségük megcsonkítására, álmaik-vágyaik letarolására, autonómiájuk szétzúzására irányuló korlátozó intézkedéseket, a cselekedeteiket titkon ellenőrző besúgó-rendszer mindennapos fenyegetését. A pártállam – miközben „zöld utat” nyitott az alattvaló lelkiéletű emberek előtt – még a létehetőségtől is megfosztotta mindazokat, akik ragaszkodtak a szabadon szólás jogához, s nyíltan kritizálni merték a közállapotokat. Nem csoda hát, hogy az „erős”, konfrontatív alkatú emberek rokkantak meg leginkább a kontraszelektációs viszonyok közepette (lásd: Hajnóczy Péter, Latinovits Zoltán, Petri György stb. sorsa). Így természetesen az ő életművük árul el legtöbbet a „létező szocializmus” szellem- és személyiségellenes viszonyairól.

A valóság-mozzanatok egy quasi-reális eseménysor alappillérei lesznek a tudatáram folyamatában; költőnk megrendült tényérzékelése tévképzetek hálóját vetíti maga elé. A poétikus indítás („Küszöbén az estnek, / csillagfakadáskor / dalba fog az ember, / ha már fáj a sorsa, / nagyon szépen fájjon”) kettős értelmű: a nap vége és az élet-alkony közeledte számvetésre készíti a költőt. Az egyetemes szorongás víziói bontakoznak ki előttünk (felesége és kislánya hazautaznak Rédicésre a nagyszülőkhöz; poétánk attól tart: családja el akarja őt pusztítani; majd azt képzele: katonák próbálják elhurcolni a Don-kanyarba; aztán egy preszszóban – kávézás közben – rémülten döbben rá: figyelik; menekülni próbál – „éjfél után verődöm haza, félig tébolyultan” stb. stb. – 1–5. rész). Otthon már hallucinál is („Szaggasd meg ruháid!”); mire meztelenre vetkőzve, étlen-szomjan végigdől a kereveten („félek, megmérgez valaki...”). Mélységes kétségbeesésében anyjához kiált: „Édesanyám! / Mi van akkor, / tudod-e, /.../ ha megöszült magzatod álmában visszaordít / öled / odújába?” – (6–10. rész). Látomásából-hallucinációból a továbbiakban egy paranoid mániás-depressziós körkép bontakozik ki József Attila *Szabad ötletek jegyzéke* bűnrajstromára és félelmeire emlé-

keztető hitelességgel. A fantasztikumba hajló tudatmetszetek egy szubreális szféra illogikus eseménysorába torkollnak (csöngetnek, költőnk meztelenül nyit ajtót; szomszédasszonya – ki tisztában van lázas vízióival – felöltözteti, étellel kínálja, de a beteg elutasítja - azt hívén, meg akarja őt mérgezni. Köröskörül a sötétzöld, lándzsa alakú, tüskés-karmos szobanövények is mind-mind orgyilkosok. „Irtózom tőletek!” – kiáltja; majd magára maradván a tükör elé áll: „Ki vagy te, szerencsétlen ember, / mondd, ki vagy te? /.../ betűk remetéje, / kiért remeg a tenger” – és „röhög rajtad a világ!” Egyre zavartabb, tétovább; keresi a szobában elhelyezett titkos lehallgató készüléket, félvén, hogy gyűjtőzsinórt dugtak mellé, s percekben belül felrobban a lakás. Majd súlyos ideglázban remegve menekülni próbál: lebotorkál a VII. emeletről, de a kapu zárva; a liftbe nem mer beszállni, gyalog fel, visszaliheg a lakásba, s kötelet keres – „hála az égnek”, nem talál! Mire sarkig kitarva a konyhaablakot, ki akar rajta ugrani, de a napfény és a friss levegő hirtelen észhez téríti: „Éreztem, hogy egyre erősebb vagyok: / óriási energia / áramlik belém / tetőtől talpig” – 11–17.rész).

Az öngyilkosságot elkerülte hát, de az agyába befészkelte kényszerképzetek tovább kínozzák. Délután figyelmes szomszédai sétálni, tollasozni hívják, de ő rájuk is gyanakszik („hiszen annyi a béemes a házban, mint a nyű”). Velük tart, aztán csakhamar elköszál mellőlük; rosszat sejtve érzi: „most kezdődik az én pokoljárásom”. Amit a továbbiakban fantazmagóriákkal kevert valóságos kalandként el is mesél. Egy építkezéshez tévedve indulatos szóváltásba elegyedik az örrel (azt képzelet, katonai objektumot építenek a város közepén), majd a munkásokkal verekezésbe kezd (ismét azt hiszi, meg akarják mérgezni); azok ráuszítják a kutyaikat, s ő szédelegve-émelyegve menekül. Közben agya „kaleidoszkópja szörnyűbbnél szörnyűbb képeket mutat”. Egy gödör előtt megtorpan, mintha saját sírgödre lenne, amelyből épp most lépett elő („feltámadt?”). Hirtelen Jézus Krisztusnak képzelet magát, „isteni energiával” feltöltődve harsányan szavalni kezd: „ne tekintsetek / ellenségnek egymást / ne öljetek, / ölelkezzetek össze, emberek!” Majd boldogan elindul toronyiránt, *Magyarország* című versét szavalva („Világ Világa, / Szerelem Kápolna-virága, / nekem / Édes Egyetlenem, / Hazám, / Te drága!”). Egy kis órbódé ajtaján apja keresztnevét fedezi fel („József!” - ujjong boldogan; „Nyisd ki az ajtót, / édesapám, / ölelj meg, /.../ csókold meg a te / nagy fiadat, / aki harminc éve / vár rád, / harminc hosszú éve...”). Majd dudorászva továbbáll, végül egy hatalmas gödörbe zuhan, ahol félálomban, vizionálva tölti az éjszakát (18–24.rész).

A befejező részek (25–27.) a kálvária utolsó stációit, a „keresztre feszítettetés” gyötrelmét örökítik meg. Költőnk továbbra is „kívülről” figyelni önmagát, pontosan diagnosztizálja a benne zajló folyamatokat, s önsajnálattal nélkül, objektíven jeleníti meg magát és környezetét. Hajnalban a gödörből kikapaszkodván a frissen munkába érkezőket figyelmezteti: „Itt egy atombomba-siló épül! - Pillanatokon belül a levegőbe repülhetünk valamennyien...” De mert senki nem figyel rá, meztelenre vetkőzik (a pszichiátriai tapasztalatok szerint ez az abszolút nyíltság, őszinteség-vágy jele), ami a józan járókelőkben megütöztetést vált ki. Már jön is az éjjeli őr két rendőrrel az oldalán, akik igazoltatják. Ekkor hatalmas erejű hallucináció tör rá: „Úgy láttam, / úgy hallottam, / úgy éreztem, / hogy lőnek rám” mindenfelől. „Lőnek

és / lőnek, / golyót asszonyomnak, / golyót kisfiamnak, / tipegő jövőmnek //...// bújnék az anyaföldbe, / egész a magmáig, / mert szégyen az, / amit a tömeg lát itt: / egyetemes szégyen." Eközben megérkezik a mentőautó; ő torkaszakadtából üvölt: „Miért nem azokért mennek, / akik engem idejuttattak? //...// Nem én vagyok beteg itt, / hanem a világ! / Én csak az egyik / áldozata vagyok, / csak az egyik!" A két rendőr meg a két mentős betuszkolja a kocsiba, ő ordít: „Ne hagyjatok elvinni! / Holnap lehet, / hogy ti kerültök sorra!" De nincs segítség... „Becsapódott mögöttem az ajtó..." Aztán altatóinjekció és csend...

Nem börtönbe hurcolták, természetesen – mint mondjuk tizenöt-húsz évvel korábban tették volna. Ó, nem. Csak az elmegyógyintézetbe. Hiszen ekkor már a „puha diktatúra” korát éljük...

Fel-felocsúdva a szedálásból, költőnk Kiss Benedekhez intéz megrendítő szöveget – képletben: „Bencém, Benedekem, / menekülj hazulról, / mert ezek utánam / biztos érted mennek, / megárvul családod, / jaj, ne higgy ezeknek! // Menekülj, / menekülj barátom, / ezek lehallgatják / telefonjainkat, / lemetszik dalaink / szárnyát: föl ne szálljon /.../ ezek megtöretnek, / roppantanák, zúznak / gerincünk töreknek..." Egyfajta szorongásos „kiszállás” él át, de ebből van még, lesz még valódi „feltámadás"! A *Figyelőben* („hatalmas szoba volt, / elfért benne legalább / tizenöt ág”) megfürdetik – megborotválják – tisztába öltöztetik – érzi ápolói rokonszenvét. Kisvártatva a *Kilencek* együttérző baráti társasága veszi körül. „Itt vagy te is, Mezey / Katinka? / Hát Oljanó hol van, / az én János barátom, / a rettegett dzsúdós? //...// De kinek a hangját hallom a sarokból? / Rózsa Bandi, szólj már! /.../ Itt van, itt van / az egész *Kilencek!* / Bence, Győri Zsiga, / Filosz (Péntek Imre), / Kovács! / Konczek! // Fiúk! / egy hét múlva / lapot alapítunk!” – ujjong máris, s felszárnyal képzelete... Aztán újabb injekció: „röpke perc, / túl voltam / hetedhét határon: / vitt, sodort magával / az álom, az álom..."

*

Azt hihetnénk, hogy a rendszervál/tozta/tó évek visszaadták Utassynak régi hitét – erejét – ifjonti lobogását. Sorra megjelenő kötetei (*Keserves*, 1991; *Hol ifjúságom tűnt el*, 1992; *Fény a bilincsen*, 1994; *Földi szivárvány*, 1996; *Havak hatalma*, 1996; *Szép napkeltő holnap*, 1999) azonban épp ezzel ellentétes benső

folymatról tanúskodnak. „Nap süt, de szemem nem ragyog: / levert forradalom vagyok” (*Öreg vers*). Azt a pusztítást, amit a letűnt korszak a szellemi-erkölcsi értékek felőrlésével végzett, jóvá tenni, helyrehozni nem lehet. Azok, akik „ellenállók” voltak, továbbra is periférián maradtak, elégtételt senkitől nem kaptak. A „behódoltak” viszont újfent megdicsőültek. „Itt állok felpofozva. / Kitiltva. Lefokozva. //...// Vagyok a világ vagánya. / Vállamon iszonyat árnya. //...// Írok hát igazat, árván! / A hold a hangulatlámpám” (*Világ vagánya*). Ő, aki hajdanán „márciusi rügyropogáskor” láztól pirosan indult „csatába”, már nem vágyik új harcokra; a „ragadozó világ” erősebbnek bizonyult nála. Beéri hát a ’kivülálló’ pozíciójával. „Áll a fiú a tébolyító Hold fényzőnében, / álmodik éberem, és / csönd hull rá, feledés” (*A ragadozó látogatása, Csönd hull*). Sikerre, elismerésre nem vágyik többé, egyetlen elégtétele:

„Tudom, hazudni nem hazudtam. / Minden betű ragyog. / Arany sisakot hord a tollam, / s fényes gondolatot” (*Magamnak írok*). A „liliomok lázadását” egykor vérbe fojtó, a jelenkori Giordano Brúnókat eretnekként megégető Hatalom összeomlott ugyan, de ki tudja, milyen jövő vár a nemzetre a totális sötétség nyomán? „Negyvennyolc éves leszek márciusban /.../ és nincs hitem, emberek! / Törvényt is csak egyet tiszteltek: / az örök elmúlását. // A lükte-tő idő / mellkasában tombol, / hánytorg a szívem, / amíg hánytoroghat” (*Irgalmatlanul, Hát ide jutottam, Bordal, Torkig vagyok*). És Október? Szelleme vajon él-e, győzhet-e még? A krizantémok a temetőben a szembeszegülés dicsőségét, fájdalomát hirdetik; feltámadást nem ígérnek ugyan, a közös gyász mégis felemelő: „Ünnepek ünnepe: tüntess, / ha kell, hát bitangot büntess, / tüntess, Október, tüntess!” (*Október*). De tudja: ő már nem lesz „vitézlő harcos”: „Nem leszek ott a / barikádon, / ahol elvérzett annyi álmom, / lázas, lázadó ifjúsá-gom. // Bocsnát, / ezer bocsnát: / a lélek ép, / a test sivár rom” (*Halkan*).

1989 költőnk számára tehát nem a megújulás éve. Mintha a Végzet egy pillanatnyi fel-lélegzést sem engedélyezne neki: alig-húszesztendős fia szarkómás lesz, lábát amputálják, majd kiszáradva meghal (*Fiamhoz, Bánat, Ezüstvilág, Krónikus osztály, Gyászéj, Napál-dozat* stb.). Sorstragédiaként éli meg, hogy mint apját, fiát is el kellett veszítenie; most lett csak igazán árva! „Eddig én apám sírkeresztje voltam / veled most jövőmet temetem el végleg. / Kell az istennek egy ember, aki árván, / őszén, kiraboltan: a Napba néz érted” (*Nagy kék szemeid örökre lehunyta*). A nagy Göncölköz fohászokodik esdőn: „Vedd föl, / vedd föl az én fiam, / és ültess a bakra, / s röptesd, / suhogj vele / az Esthajnal csillagra! / Mert látni akarom, / látni minden este: // Őt, // akinek fény lett, / fény lett teste-lelke”. Két-ségbeesetten faggatja fiát, a Természetet, a Világot s Istent: miért s hogyan történt mindez épp vele! (*Faggatom a fiamat, Levél Istenhez, Egy kisfiút kerget a tenger, Fiam!* stb.). Szívébe temeti, ébredő - formálódó ifjúságának, majd szörnyű betegségének mozzanatait eleve-nen őrzi: „Láttalak vidámnak, / fülig-nevetősnek, / szomorúság bajnokának, / gyávának és hősnek, //...// láttalak erősnek, / láttalak gyöngének, / láttam, ahogy átlényegít / egy pillangó ének; //...// és láttalak ott is, / ama kórteremben, / ahol soha nem alkonyul, / csak reggel van, reggel; / láttalak, látlak is: bár volna félálom! / bicegsz felém járókával: féllábon, féllábon. // Így látlak, míg élek. / Ifjan, krisztusian. / Nem is, nem is vagy te halott: / drága kicsi fiam! (*Választ világomtu*).

Még sokáig viaskodik vissza-visszatérő álmokképeivel; évek múltán is „vak borzongással” idézi meg mankón bicegő gyermekét, szeretne utánahalni (*Szarkóma, Aki temeti fiát, A magány markában* stb.). Mi egyebet tehetne? Megpróbálja legalább versében „éltetni” őt: „Élj örökké, fiam, / én édes derengőm, / kit a fekete csönd / fényre nem ereszt föl! //...// Mit tehetnék érted? / mit is tehetek én? / Vacogtat a bánat, / remegtet a remény. / Hiányod fagyától a bazalt reped meg! / Végzem fényes munkám: / betűkbe temetlek! (*Én édes de-rengőm*). De a fájdalmat is meg kell tanulnia elviselni, mennie kell tovább kiszabott útján: „Buzdítanak a csillagok: / ha már ilyen árván hagytak, / rengesd fiad emlékét úgy, / miként bölcsőjét ringattad” (*Utad végén*).

A halál tehát elválthatatlan útítársává szegődik (*In memoriam U.J., A magány markában, Vége, A büszke holtak, Álmodok alagútja* stb.). Tudja: a fátum erősebb nála. Felesége, „a gyász fájdalmas nagyasszonya” is vigasztalhatatlan. Kettejük kapcsolatát azonban megerősíti a közös bánat (*Feleségemhez, Kedves!*). Egymás szenvedésében osztozva, egymást gyámolítva haladnak tovább az életúton: „Ketten maradtunk, / ketten, / ebben a világi rettenetben. //...// Ma még tavasz van, / messze a nyárvég, / ám fekete az út, / s még feketébb lesz, / ha az elmúlás / angyala rálép, / és közénk zuhan, / közénk zuhan egy / jegenyeárnyék” (*Ketten maradtunk*). Kései, fáradt-szerelmes versek sorában az összetartozás mind mélyebb köreit járja be költőnk (*Zsóka, Öregek, Csókjaid édesvizével, Te meg a tenger, Meghítt mondat* stb.). *Immáron ötven* esztendővel háta mögött szinte csodának érzi, hogy „sarki fényben, ködben”, egy szál pallón eljutott idáig. Menedéke, egyetlen mentsvára felesége megértő, biztonságos szeretete (*Szemed égboltja alatt*). Az enyészet bágyadt szépsége örökös társukul szegődött: „Ha meghal egy dallam a gordonkán, / s fölzokog az alt, jajong a szoprán, / különös, furcsa borzongást hoz rám, / ha meghal egy dallam a gordonkán” (*Gordonkára*). S majd úgy távoznak ők is, ha itt lesz az ideje, mint eme édes-bús dallam: „Ha meghalunk, / büszkén halunk meg. Halkan. / Ahogy elhal a gordonkán a dallam. / Elmúlásunk ünnep lesz. Halhatatlan.” (*Erzsikém*). Addig pedig? Az ifjúság egykori tüzével fel-felparázsló szerelem megtartja mindkettejüket (*Nézlek múlhatatlanul, Ritmusán a tengereknek*). Lát-szatra még minden a régi; csakhogy a mélyek mélyén örökre ott van már a sosem-gyógyuló seb: „Balladát lejtessz te, / öreg, / balladát, / míg a Tejúton gyermeked / arany mankóval ballag át, / balladát lejtessz te, öreg, / balladát” (*Hogy érzed magad, Dzsó?*). Csak élete párja gyöngédsége, türelme, a labirintus sötétségéből őt hite Ariadné-fonalával kivezető szeretete tartja benne az erőt (*Labirintus*). Kettejük életszövetsége rejti „halhatatlanságuk” titkát: „Te az időnek dolgozol, / én az időtlenségnek. / Te asztalomra bort hozol, / s én dalba írlak téged: / te az időnek dolgozol, / én az időtlenségnek” (*Egyszerű ez*).

Utassy „önarcképe” egyre fájdalmasabbá-tőprengőbbé szelidül; de a régi dac, az egykori tűzlobogás még fel-felparázslík tekintetében: „Vagyok, aki vagyok. // Nagy két szemem tábortüzénél / ragyog, aki ragyog. //...// Vagyok, aki vagyok. // Öreg, magányos, / ősz-ezüst ember, / kinek megmosta lábát / a Tenger, / kinek megmosta lábát a TENGER” (*Szemem tábortüzénél*). Sorstragédiákkal háta mögött egyre inkább érzi: megkoptak büszke oroszlánkörmei. Önmegszólító versek sora jelzi: mély válságba jutott korábbi reményeit, szárnyaló ambícióit illetően. Mint egykor Tóth Árpád, a hatni-tudás illúzióját elveszítve mond ő is „*Jóéjszakát*” a világnak: „Hamutartód a Hold. / Csupa füst, csupa por. / Vén lírák legénye, / te oda hamuzol. // Falióra virraszt / veled: tik-tak, tik-tak. / Már mosolygok rajta, / hogy minden perc itthagya, / itthagya” (*Éjféli*).

El-elborozgat még, hol magában, hol ifjúkori igaz barátjával, Kiss Benedekkel – de a „világmegváltás” gondját most már másokra hagyja (*Ragyogjon a bordal, A zöld veltelini, Szonett helyett, Egy kancsó bor tüzénél, Vendégségben Kiss Benedeknél, Kocsmazajban* stb.). Nemzedéki sorsukat – a *Kilencekét* – jelképesen így mutatja fel: mikor elindultak,

nem láttak utat maguk előtt; mégis piros kedvvel vágtak neki a jeges, magas hegygerincnek. Fel is értek a csúcsra, ott tábortüzet raktak, dalra fakadtak. „Tetszett ám az ének / a Hegy szellemének. / Ígértük százszor is, / feljövünk máskor is. / És a virradatban leballagtunk lassan.” (*Hegymászók*). A viszonylag fiatalon elhunyt Rózsa Endre (1941–1995) emlékének több verset is szentel. „Megjött a tavasz, / te meg elmentél, barátom. // fölhúztad a hétmérföldes csizmát, / nekivágtál a mindenség vadonának. //...// Várt már; toporgott az Isten, / hogy kinevezhessen: / a vers tábornokának” (*Meghalni gyönyörű*). Majd később, a tenger mellett, az elmúlás szele suhintja meg; barátja szellemét idézi: „Komorlik minden betűm, gyászol. / Akár a Tenger, / úgy hiányzol” (*Rózsa Endre, Tengerparton*).

Az ifjabb költők közül ekkor már néhányan őt tekintik „Mesterüknek”, s köré gyűlnek baráti beszélgetésre, „nemzetsorsot” tanulni; pohár bor vagy korsó sör mellett „váltják a világot” (*Három árny a mennybolton* - Hunya Zsoltnak és Léka Gézának; *Szikra Jánoshoz; Ecetfa alatt, Csehó* - Szikra János és Léka Géza társaságában; *Ezért volt hát* - Léka Gézának stb.). Bárhogy forgatják is a szót, egyre kilátástalanabbnak érzik az ország helyzetét: „Csáky szalmája ím az ország. / Tudhatjátok már. Mi a gyarmat. /.../ Szorong a sok kirakatablak, / a bábukat mind megmottozzák, / az utca zeng, a láрма zaklat: / csörömpöl egész Magyarország” (*Csáky szalmája*). A sok-sok utcára került, munka nélkül maradt ember, a 'lecsúszott' részek, hajléktalanok, a romos-koszorú lepustultság mindenütt – fájdalmas látvány. És sajnos „nem az országrontók fizetik a kontót” (*Rongy idő, Nézzétek ott azt az embert, Hozzászólás, Megfáradt fák alatt*). Változtatni, segíteni mindezen a költészet eszközeivel lehetetlen - költőnknek is fel kell tehát ismernie, hogy egykori dacos-lázás 'váteszi' alapállása anakronisztikus. Nem is kíván már mást, mint elrejtőzni „a föld alá, / szétszigorodott arccal, holtan”. Egyetlen vigasza, hogy túl fogja élni saját halálát: „Mindig leszek, mert mindig voltam” (*Akkor*).

A „fekete, üszkös, csillagos, tücskös magyar éj”-ben virrasztva költőnk számvetést készít – immáron némileg eltávolodva sebző-fájdalmas élményeitől. Oknyomozó kíváncsisággal hatol be a lelke legmélyén – tudatalattijában – őrzött emlékvilágba, számba véve, milyen ösztönzéseket-indíttatást kapott a családtól, mit hozott magával a gyermekkor „édenéből”. „Apám katona volt. / Görbe tükrödnek fókuszában / remekítsd elem, te hold! /.../ Hadd lássam őt / élve, / félve //...// Vetítsd elem őt, / görbe hold: / levegő / nekem ő, / levegőm!” S anyja? – „a magány nagyasszonya / borok / bizalmas barátnője”, „álomi asszony”, ki hiába hívja-szólongatja apját – férjét – unokáját, lassan már fiát is; segítséget, választ kérdéseire egyiküktől sem remélhet. Saját magát pedig „tékozló fiú”-nak érzi, ki „elherdálta kincseit, / eltékozolta, / rajta Isten sem segít” (*Tékozló fiú*). Csak egy-egy emlék-foszlány a Múltból melengeti meg olykor-olykor didergő szívét (*Nagyapám és a vadkan, A kis harmonikás, Szentkút, Rézses cséplők, Cigány kesergő, A suszteráj ura, Toronyiránt* stb.). Még most is, öregedvén, e kötöttségektől mentes, szabad „természeti” világban érzi igazán otthonosan magát (*Kikeleti haikuk, A hőség haikui, Őszi haikuk, Téli miniatűrök, Tücskök titka, Négy tanka* stb.). Olykor-olykor fel-felparázslék benne még „március tüze”, ha meghallja a Ta-

vasz madarainak vidám füttytét: „Rigók, füttjösek, drágák, / március madarai, /.../ téltemetők vagytok, / forradalmak hírnökei, / ti, / ti, / március madarai, / színarany csőrűek, / ti vagytok az én testvéreim: / hazámhoz, Európához húek” (*Korom madarak*). De sejti: igazi Tavaszt ő már nem fog érezni soha. Feleségével, „a gyász nagyasszonyával” örök őszben járnak: „Bújnánk össze ötvenévesen, / de a fiunk a föld alól kiált ránk” (*Nagy éjszaka*).

*

Utassy lírája az idők folyamán mind filozofikusabbá érlelődött; az elmúlást mint léttörvényt immár lázadozás nélkül elfogadja. Apokaliptikus képet fest nemcsak a saját, a magyarság, de az emberiség jövőjéről is. „Ó, nemcsak én, / jaj, nemcsak én, / elmúlik egyszer minden, / megfeketedik majd a fény, / haldoklik tó és tenger, / homokba fulladnak folyók, / partjukon gyászfák zörögnek: / íme a világ, világod! / Öröknek hitted, öröknek”. A Föld maga fog bennünket elpusztítani, hiszen visszaélünk erejével, termékeny bőségével: „Iszonyú lesz a bosszú itt, / mert a Földnek: / az Élet nem kell. //...// Nem enged el: megöl a Föld, / fekete bölcsőben ringat, / a mostoha úrból sem int / egyetlen árva csillag” (*Iszonyú lesz*). A kései Ady tragikus, magát s nemzetét sirató hangja cseng vissza ezredfordulós költészetében. „Már az utolsó levél is lepergett: / vak huzatodban, vén Idő, didergek, / már az utolsó levél is lepergett /.../ Ködöt vajúdnak völgyek, rétek, / zúzmara hull, fák feketéllnek. / Nyirkos a lelkem is - nyúlós, nyálkás, / vállam fekete varjú-virágzás” (*Már*). Ahogy egykor Ady körött-fölött „a rémmesék Uhuja” kerengett, szárnyát verdesve, lesve, mikor csaphat le rá -- úgy kereng költőnk fölött-körött is egy ijesztő nagy sors-madár: „Ragadozó, levillog rám a karma. / Megölhetne, ha éppen meg akarna. / Mint a szívem kong, üres a határ. //...// Minden halott lelke hazatalál. / Félig örülten itt csak én bolyongok, / visszhangozzák lépteimet a dombok. / Kiált értem, suhog a nagy madár” (*Barna*). A „lélek-madár” „a nap felé repül”, „lángol, óriás magánya / úzi a nyárból, úzi” – „csak a szelek pártfogolják, / csak a szelek egyedül”. A büszke, magányos madár „hétszer kerüli meg földünk, / s nincs ág, amire leszáll. / A magányok magánya ő, / elérhetetlen, örök, / nézünk utána, s hallgatunk, / hallgatunk a csend mögött” (*Látok én egy nagy madarat*).

Lassan készülődni kezd a végső útra (*Útrakészen*). Tudja: nem üres tarsollyal távozik: „Éltettem az életet, éltettem! / Az én síromnak szája mosolyog” (*Jelet hagytam*). Tisztában van önértékével – ha késve jött is a külső elismerés: „Előragyog majd az Idő, / kardhüvelyből villan a fény, / és fölsebzí a levegő / vén arcára: ki voltam én” (*Kései tiszteletadás*). A díjakról egyébként ironikusan vélekedik, hiszen nem mindig „érdem szerint” osztogatják (*Babérkoszorúsdí*). Annak ellenére, hogy számtalan retorzió érte pályáján, ő mégis elég sok elismerést kapott: 1978-ban a *József Attila*-díjat, majd több fontos jutalmat, ösztöndíjat, sőt nívódíjat, 1994-ben a *Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét*, 1997-ben a *MAOE Pro Literatura*-díjat, 2001-ben a *Babér-koszorút*, 2004-ben pedig elnyerte az *Édes Anyanyelvünk* díjat. 2006-ban a *Digitális Irodalmi Akadémia* választotta tagjai közé.

Hatvanadik életévéhez közelítvén, költőnk egyre gyakrabban s meghittebben társalog Istennel; a hozzá való viszonya gyökeresen megváltozik. Újabb kötetei (*Isten faggatása*, 2000;

Sugdós a Sátán, 2002.) a magyar költészet „istenkereső” vonulatának egy sajátos fejezetét nyitják. Korábban úgy érezte: Istent hiába keresi, nem hajol le hozzá, nem emeli fel őt, legnagyobb válságaiban magára hagyja. „Zöldfülűként vonzott a nagyság / meg a hírnév, a szertelen. //...// Telente rám tört a tavaszvágó: / – ó, Március, egyetlenem! – / Ki sem fakadtak a barackfák, / már lombjukat sirattam el. // Tudtam, ha pávák remekítik / a délutáni dombtetőt: / ott Isten is jelen van mindig. / És féltem őt, rettegtem őt. // De csak tarka tollat találtam, / s rebegő, rezgő levegőt” (*Költőnek lenni*). A szeretve-tisztelt példakép, *Nagy László üzenete* az ő számára ez: „Ha volna Isten, ha volna szegény, / lenne, ki háborogna bűneink felett, / és megbocsátaná e költeményt: / ha volna Isten, ha volna szegény. // De csak mi vagyunk: egyes-egyedül. / Csillagi csöndben csattan el a csók, / de a pofon is, mi lelkünkre feketül. / Vadak vagyunk, gyönyörű lázadók! / Csillagi csöndben csattan el a csók”.

Racionális tárgyilagossággal, áhítatos főhajtás híján természetesen nem is találhatott rá Istenre, aki csak annak számára eleven valóság, aki feltétel és kételyek nélkül hisz benne. Ő azonban – Balassi s Ady nyomán – mindig „perlekedett” az Úrral; már-már egyenrangúként követelve „jussát”: „Tárd ki előttem a fellegajtót: / látni akarom fényben az Istent! / Ám fejet színe előtt se hajtok, / ismerjük egymást hetedízigen” (*Látni akarom az Istent*). Isten nem tárta ki felleg-kapuját, nem mutatta meg magát neki; ő pedig egyre inkább úgy érezte: az Atya keserű sorsra szánta, kínhalálra ítélte őt, az igazságkeresőt – mint hajdan egyszülött Fiát. S ő cipelte is – hol zokszóval, káromkodva, hol megadóan – a szenvedés keresztjét; miközben a mai kufárok – farizeusok – júdások – gonosztevő Barabások, a másokat kárpadra kergetők szabadon tobzódtak. „Vállamon az ormótlan keresztfával / haldokolok fölfelé a Koponyák Hegyén, / villámlik nagy szemem, és a / pillanatfényben / átjedsz Veronika kendőjén arcom”. Nem torpan meg útján; s végére érve, a megfeszített két lator - a nyomorúságban testvérei! – iránt több szeretetet, részvétet érez, mint a közönyös, távoli Isten iránt (*Fölfelé a Koponyák Hegyére*). Olykor-olykor azonban mégis bűnbánóan fordul Hozzá, kegyelemért esdve: „Segíts, Uramisten, / könyörülj meg rajtam, / leng az ég fölöttem, / reng a föld alattam. // Uramisten, segíts, / magamra maradtam, / itt állok egyedül, / kötél a nyakamban. // Nagy, piros szívednek ágához kötöttem: / töröld el bűneim, / bűneim töröld el! // Reng a föld alattam, / leng az ég fölöttem” (*Leng az ég, reng a föld*).

Ilyenkor úgy érzi: keserves sorsát „büntetésül” kapta, hitetlenségéért, engedetlenségéért. Ha váratlanul meghalna, káoszt hagyna maga után: „Mert munkám félbe-szerbe hagytam, / világgá ment őrzöm, / az angyal, / mivel én Istent megtagadtam. / Piros parázson toporog talpam” (*Ha most meghalnék*). Mégis reméli: a „megváltás” kegyelmét nem vonja meg tőle az Úr, hiszen szeretett, szenvedett, s őt is szerették, van, ki tanúskodjon mellette az „égi bíró” előtt. „Lélekarangok bongnak, csendülnek: / Isten kitüntet. // Dohog magában: / ellenem voltál, / minden éneked egy antizsoltár, / de te voltál, / tetőtől talpig te voltál! // Aki e drámát rettegi régen: az feleségem. // Ő nem sír-rí, őt rengeti a gyász. / Mindenegy mozdulatomra vigyáz. / Eljegyzik majd a csillagi körök, / mert ő is örök: / Ő is örök” (*Isten kitüntet*).

A dac, a lázadás /Lucifer/ szelleme a főhajtás alázatával birkózik benne; azonban egyre inkább érzi: Isten gyermeke /ő is/, kinek az Atya megbocsátja, hogy olykor tagadta – szidalmazta őt (*Zengi és gyalázza Istent, Akit lilára vert átkom, Büntudat, Távozz az Édenkertből, Isten faggatása, Beismerő vallomás* stb.). S ha az Atya mégsem emeli magához? Ha netán valóban üres az Ég? Ő akkor is a Kozmosz fia, mint József Attila volt: „Gyilkostól mentes álmod látsz, / a lelked leng, a tested láng, / ha minden van, csak Isten nincs: / a Mindenség vigyáz majd rád” (*Örömhír*). Ugyancsak József Attila sorai („Talán eltűnök hirtelen”, illetve „Íme, hát megeltem hazámat”) köszönnek vissza *Majd összeomlok* című versében, de jóval ironikusabban, már-már szarkasztikusan: „Majd összeomlok szótlanul / gyaloglás közben a járdán, / jön egy buldog és megszagol, / mellém ül és vigyáz rám. //...// Futva megjön a rendőr is, / oszlat rögtön, teszi a dolgát, / valahonnan előkerül / egy Új Magyarországnak, / és letakar velem, beföd. / Arca nem árul el semmit. / Mellém feketül egy furgon: / rám csukják a tepsit”. Más versében is megidézi a sors-rokonnak érzett nagy elődöt: „Sír a sín, sikolt, / zörömböl a váltó: / sehol egy Megváltó. // Állsz a fülke-fényben, / könyökölsz, hallgatod, / hogy dübörög a föld, / dohorog mozdonyod” (*Állsz a fülkefényben* – utalás József Attila *Eszmélet* című versére).

De azért most sem adja meg magát... Súlyos betegségekkel küzdve (többször rohamozó depresszió, tüdőrák, érrendszeri problémák stb.) is tele van tervekkel, dolgozik. Csak azért-is tartja magát: „Mióta készülsz már / a halálra! / Főlesküdtél rá: / szent az élet” – így semmilyen ok nem lehet elegendő arra, hogy feladja a küzdelmet. Szembefordul „Halál Úr”-ral tehát, s párbajra szólítja: „Életemet nem adom ingyen!” „Betűk balzsama” védi, fájdalmát – gyászát – keservét betűkbe temeti, s új erőre is a betűktől kap. „Az öregség szakállszáritóján” csücsülve, avagy érszűkületes lábával tétován lépkedve („lüktet a fájdalom csillaga bennem”) sétálgat az őszben (*Megfáradt lombok alatt, Nem adom ingyen, Az ének tisztásain*), miközben egykor „forradalmas” szívét csitítgatja (*Napszentületkor*). Szeretné hinni, hogy egyszer majd mégiscsak eljön a *Szép napkeltő holnap*, amely visszaadja dalai „piros hitét, hitelét”; ha kell, „csillagdrótsövényen” is áttörne hozzá, de eszével tudja: az ösztönök „özönvizében” alámerülő ember/iség/ nem képes benső változásra. „Káin megöli mindenkor Ábelt, / nem lesz külön, nem, az én fajtám sem!” Az Úrhoz fohászodik tehát: „Szeress így minket! És ments meg! Ámen...” (*Noé*).

Sugdos a Sátán című kötete egyfajta összegezés, ugyanakkor előtekintés. Apja, majd fia korai halála után most viszonylag hosszú életű anyjától is búcsúznia kell - „mint a kirabolt határ”, úgy érzi magát (*Amíg megvirrad*). „Temetem édesanyámat. / Bölcsőjéig zokogom el őt. / Szívemen akkora bánat: / telehalom a temetőt” (1998. VII. 23.). Jobban fáj a búcsú, mint mikor verést kapott még tőle; őt gyászolja a kert, az elhagyott ház, a mező virágai (*Fekete ének, Halottal beszél*). Tudja: anyja tragédiákkal terhes élete nem volt egészen „mintaszerű”, élettársai fiának csupán „mostohái” voltak, ő maga öregkorában „alkohol tüzen lassúdan” égett el; „álmát pityókás angyalok őrizték”. De mégiscsak az anyja volt, aki rajongott fiáért, s felnevelte egyedül, a sok-sok nehézség ellenére is. Ahogy telnek-múlnak

az évek, a fájdalom nem csitul (*Pakk, Sándor bácsi, Színed előtt, Nincsesz, Didergek*). A végérvényes árvaság mély kútjába zuhanva költőnket majdnem olyan sötét gondolatok szállják meg ismét, mint „poklában” vergődve egykoron. Megszaporodnak újra az önmegszólító versek, a gyász belső válságba sodorja: „Amióta anyád a föld alatt hál, / házatokban fekete csönd lakik. / Mire vársz még? Oly egyedül maradtál. / Döföd magadba a kést markolatig” (*Sugdós a Sátán*). De egy erőteljes mozdulattal most is elhárítja magától a fekete kísértőt: „Szeretnék szépen megöregedni, / kicszelezve a bamba halált, / s hirtelen összeroskadni, mint egy / épület, amit bomba talált” (*Megöregedni*). Megint felbukkannak nála a kései Ady fátumos képei: „Majd eljönnek az utolsó napok: / szemem se rebben, fogam sem vacog, / ha eljönnek az utolsó napok”. Bátran áll akkor majd az Úr elé: „Hívattál, Uram?! / Íme, itt vagyok! / Állok előtted büszkén, hontalan, / szemem követ egy csóvás csillagot, / ám gondja van annak is, gondja van: / hát rá se hederít, / hogy meghalok” (*Utolsó napok*).

Lassanként megbarátkozva az öregedés tényével, immáron párjával végleg kettesben maradván, egyfajta meghitt-új viszony alakul ki köztük (*Maholnap*). Némi büntudatot érez, hogy feleségének – mellette, vele – ugyancsak nehéz sors jutott; ugyanakkor hálás is érte, hogy nem egyedül kellett végigjárnia Golgota-útját: „Én magam akartam cipelni / a költészet keresztjét! / Álltál előttem sejtelmesen, / mint egy Máriás szentkép. //...// Én magam akartam cipelni a költészet keresztjét! / És most kifosztva, megrabolva: / ketten nyögjük a terhét, / s visszük, visszük a Golgotára / a keresztet keresztjét” (*Ketten*). Összetartozásuk immáron végérvényes. A magyar költészettörténet hűséges hitveseit megillető magasztaló verset megkapja Horváth Erzszi is: „Te páratlan, / te magányos, / te legeslegeslegszebb, // ne sírdogálj, / föl a fejjel, / soha, sohase reszkess, / nincs, / nincs nálad / szentebb, / se bátrabb, / se fessebb, / se hübb, / se frissebb, //...// én halhatatlan / hitvesem – / Te Kedves!” (*Te Kedves*). *Hatvanon* túl című versében utal rá: már nem a régi láz kapcsolja össze őket (ami természetes!). Egymáshoz tartozásuk szoros köteléke azonban mind erősebbé vált, válik az évek során (*Az én asszonyom, Öregek évődése, Sláger I–II.*)

Az időskori, érett versekből egy letisztult, küzdelmeivel megbékélt arc tekint ránk. Utassy lélekben feldolgozta „kálváriáját”, s már nem fáj az egykori sok-sok kudarc, visszautasított-ság. Szenvedéseivel kivívta benső szabadságát. Úgy érzi: megadta az árát Istentől való eltávolodásának: „Magadra hagytalak, nagy Isten, / mint Szent Pál az oláhokat. / Nézd, bele is őszült a tincsem! / Szabad vagyok végre, szabad” (*Magadra hagytalak*). Jézust most már közvetítőnek tartja, aki által személyes kapcsolatba kerülhet az Atyával; úgy sejtí-reméli: megkapta /ő is/ a hit kegyelmét: „Mintha lennél, / mintha volnál, / mintha töviskoronáddal / rám hajolnál, //...// mintha hinnék, / mintha hinnél, / mintha Isten színe elé / golycsban vinnél: // trónja túl zöld, / ege túl kék, / mégis mintha... / mintha mégis / leborulnék” (*Krisztushoz*). Azért még most sem hajt egykönnyen térdet-fejet! És nem „vallási” alapon rendezi Istenhez való viszonyát (*Ha szomorú vagy, Nézek hosszan magam elé*). A Természetből /is/ az „isteni harmónia” árad felé, s ő az 'Örök Dolgok' ígézetében feloldódva, e harmónia részesének érzi magát (*Virrad a föld, Hétpettyes, Hajnalok hajnaláig, Isten hozott stb.*).

Voltaképpen már nem is fontos számára a kérdés: létezik-e Isten autonóm személyként, avagy csupán a teremtett Természetben nyilvánítja önmagát? Hiszen az Élet csodájában a Természet által részesülünk! Felfogása tehát némiképp a panteistákéhoz közelít (*Öt haiku*). Isten bennünk van, s mi Istenben vagyunk. „A Hold, Isten toronyórája / elütötte az éjfelet. / Nem kulcsolom kezem imára, / nem gyónok és nem térdelek. // Megadatott, hogy látva lássam / és halljam a rög énekét. / A tenger volt egyetlen társam, / a tenger: a tiszta beszéd” (*A tiszta beszéd*). Méltósággal, az „egyenrangú” büszkeségével áll most is Istene előtt, de már nem „követel”, inkább kér: „A hitek hite volt enyém. / Remegtem az igazságért. / Fölnevelt magához a fény, / úgy lettem az elmúlásé. / A hitek hite volt enyém. / Hitetlenségem: Tamásé. // Adj méltó halált, Istenem, / gyönyörű, büszke elmúlást! / Hajam hava hullong, / dereng: / csillagmessze az ifjúság. / Méltó halált adj, Istenem, / büszke, gyönyörű elmúlást!” (*Méltó halált*).

Utassy József tehát – túl hatvanötödik életében – mintha révbe ért volna, sok-sok gyötrelme, betegsége ellenére is. „Krisztusi” sorsa betelt; s ő talán már meg is békélt vele. Hiszen tudja: kétezer éve mindig, újra és újra arcul köpik, keresztre feszítik az Igazságért, az emberi világ jobbá tételéért küzdőket; megcsúfolják „Isten gyönyörű gyermekét” s eszméit. „A Koponyák Hegyén / egy hetvenhétszer szép, / harminchárom éves / elárvult vőlegényt, / Júdea királyát, / a beköpött vezért, / jó Krisztus urunkat /.../ kínozták galádul.” „Máriát gúnyolták”, sőt, „kiröhögték titkon”, nem sajnálták „a gyásztól roskadozót”. Végül „egy római harcos /.../ gyilkos lándzsájával / szíven döfte Jézust” – és ezzel megölte Jövönk (*Golgotán*). Még most is amiatt aggódik: Krisztus parancsa – a „szeretet-vallás” – nélkül lesz-e valaha is feltámadása az ember(iség)nek? Ha a tisztánlátó „prófétákat” mindenkor megkövezik, perifériára szorítják, lehet-e remélni, hogy valaha is kialakul egy ’igazságosabb’, emberibb társadalom? Úgy tűnik: a történelem máris bizonyította: utópiáink mind sorra megbuktak, megbuknak a valóság kőkemény ellenállásán; így a „szebb jövő” mindig elérhetetlen álom marad csupán.

*

Utassyra sokszorosan érvényes a mondás: „Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni”. Ő pokolra szállt; „dudás” lett belőle. A létezés olyan mélységeit járta be, mint nemzedékéből senki más. 2004-ben súlyos betegen a mosdósi kórházba, majd 2005-ben a bázakerettyei szanatóriumba került, ahol végül is több hónapi kezelés, ápolás után visszanyerte egészségét, alkotókedvét. Itt született verseinek csokrát – 2001 óta írt költeményeivel együtt – a *Széphalom Könyvműhely* jelentette meg 2006-ban (*Farkasordító*). Jórészt emlékeit, a múltat, kora-ifjúsága élményeit, a tovaillant Idő szépségeit-fájdalmát örökíti meg (*Ámulat* című ciklus). De még ennél is megrendítőbbek a jelenkor rokkantjairól (*Hajlék hajléktalanoknak* című ciklus) és sorstársairól írt versei (*Ének Bázakerettye betegeiről*). Nehezen viseli itt a „katonás” rendet; mégis „hálával és nagyrabecsüléssel” ajánlja *Pokolból jövet II.* című költeményét kezelőorvosának, dr. Győri Lászlónak: „Ifjúságnak háttal, / hosszú nagy víz mellé / kiültetem kölyökszívem csillag alá, kőre. //...// Hatvanöt évgyűrű

/ arany tüze őrjít, / pántolódik homlokomra / a hetvenedik már. //...// Jövök a Pokolból,
/ harminchárom éve / úgy járok én oda, mintha / otthonomba mennék. // Otthonomba,
végleg, / tébolydába zárva: / ments meg engem, ifjúságom, / te egyetlen, árva”.

A Sors most /is/ kegyes volt hozzá: megmenekült. Talán azért, mert erősen hitt benne: még van dolga itt a Földön... „A haláltól nem félni kell, / hanem várni: emelt fővel! / Szólongatnak már őseim: / csalnának a temetőbe. // Csak a fiam vár szótlanul, / csak ő, az egyetlen árva. / Ő tudja csak: dolgom van itt, / és nem siettet a drága” (*Dolgom van itt*). Feleségével Rédcésre költözött, ahol anyósa (kit *Nehogy itt hagyj!* című versében „kis rédcisi örökmozgó asszony”-ként emleget) házában emeletráépítéssel megteremtették a maguk önálló otthonát. Súlyos betegségeiből újra meg újra „feltámadván”, költőnk ifjonti erővel – energiával – reményekkel telve dolgozik. Rendszeresen publikál helyi és országos szintű lapokban (*Pannon Tükör*, a lendvai *Muratáj*, *Forrás*, *Holmi*, *Kortárs*, *Magyar Napló* stb.), felolvasóesteket tart, a *Muravidéki Magyar Rádió* hosszú beszélgetést sugárzott vele stb. stb. Távol a főváros zajától, természetközeli, friss levegőjű vidéki környezetben, korábbi irodalmi és baráti kapcsolatait fenntartva-ápolva remélhetőleg még sok-sok derűs alkotó esztendő vár rá... Hiszen számára az Élet: a költészet! „Az írás gyönyörű gyötrellem. / Temérdek éjfél és megannyi hajnal / verejteke vall csöndesen: / az írás gyönyörű gyötrellem” (*Az írásról*).

Most, hogy végre zavartalanul a munkájának szentelheti magát, mintha versei is derűsebbek, életörömet sugárzóbbak lennének: „Lassacskán megérem testem elestét, / ám szellemem friss, pajkos kiskölyök. / Hagyjátok hát játszani önfeledten, / mert szent a képzelet, szent! És örök” (*Hagyjátok játszani!*). Élni szeretne, minél tovább, tisztán, szabadon: „Engedjétek hát dobogni, / verni, // hagyjátok szépen megöregedni: / lüktető kalitkájában / szívem” (*Fölkiáltó*).

Hatvanötödik születésnapján az Írószövetség meghitt ünnepi rendezvényen köszöntötte. S ő meghatott, méltóságteli büszkeséggel nyugtázta: személyiségének, költészetének ma is varázsa van; sok hívét, barátját, tisztelőjét megpróbáltatásai, hosszas betegségei ellenére sem veszítette el. Bizonyos értelemben ma is nemzedéke orientáló „vezéregyénisége”. A *Magyar Napló* Kiadó izléses kis kötetben, Nagy Gábor válogatásában és utószavával megjelentette leginkább időtálló verseit (*A küzdelem költője*). A *Zúg márciust* ma /újra/ idézik, szavalják, hiszen aktualitását nemhogy nem veszítette el – az évtizedek során, sajnos, idősezerűbb lett, mint valaha... Élete summázatát a *Mindenek ellenére* című költeménye fejezi ki a legpontosabban: „Sietni én sosem siettem. / Gondoltam, megvárnak a dolgok. / Hiába volt sorsom kietlen: / boldog voltam, boldog és boldog. // Ezer dalnak életet adtam, / vére-met adtam ezer dalnak: / pacsirtáljanak a magasban, / örömére ifjúnak, aggnak”.

Ha későbbi korok majd elfogulatlanul visszatekintenek a mára, világosan ki fog rajzolódni Utassy szerepe, poétikán kívüli-túli jelentősége: megénekelte „kálváriája” mindazok közös kálváriája /volt/, akik – szembeszegülvén a félszázados diktatúrával – leleplezték, az utókor számára megörökítették annak antihumánus, uniformizálni akaró lényegét.